

ОХРИМЕНКО В. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СМИСЛОВА СТРУКТУРА МОДАЛЬНОГО ОПЕРАТОРА *INFATTI* (на матеріалі італійської мови)

У статті розглянуто взаємозалежність між семантикою італійського модального оператора *infatti* як згорнутою структурою, що належить до когнітивно-семантичного поля достовірності, та параметрами мікротексту його функціонування.

Ключові слова: модальність, модальне значення, модальний оператор, смислова структура.

В статье рассмотрена взаимозависимость между семантикой итальянского модального оператора *infatti* как свернутой структурой, который принадлежит к когнитивно-семантическому полю достоверности, и параметрами микротекста его функционирования.

Ключевые слова: модальность, модальное значение, модальный оператор, смысловая структура.

The article focuses on mutual dependence between the semantics of Italian modal operator *infatti* as a condensed structure being part of cognitive-semantic field of trustworthiness and parameters of microtext of its functioning.

Key words: modality, modal meaning, modal operator, sense structure.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення функціональних характеристик висловлень з модальним оператором *infatti*, що належить до когнітивно-семантичного поля (КСП) достовірності, та окреслення його смислової структури.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування модального оператора *infatti*.

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування модального оператора *infatti*.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-

семантичних варіантів (ФСВ). На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О.В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які каузують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту). *Функціонально-семантичний варіант* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, волітивним, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л.С. Виготським [2:200], маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлексивного синтезу, сенсорно-емотивно-рефлексивного синтезу) та 4 аналітичні (рефлексивізації перцепції, рефлексивізації емотивності, рефлексивізації волітивності, рефлексивізації аксіологічності). Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв'язності уможлиблює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, зокрема концепції ФСП О.В. Бондарка, ми виносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приядерну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні засоби модального висловлення, периферію – мікротекст (зазвичай рівень 3-5 висловлень).

Точкою відліку при розкритті смислової структури модальної одиниці є її *семантика* та зв'язок з *опозицією модального поля*. Модальний оператор *infatti* належить до КСП достовірності з опозицією “уявлення про дійсність vs співвіднесення з дійсністю”. Нейтралізація цієї опозиції існує не відразу, а є *процесом*, прослідкувати який можна при дослідженні мікротексту функціонування модальної одиниці. У семантиці модального оператора

(*infatti* перекладається ‘дійсно’) фіксується лише другий член бінарної опозиції, а саме: співвіднесення з дійсністю. Чинники позамовної дійсності та встановлення закономірностей їх вербалізації дозволяють окреслити смислову структуру модального оператора і змодельовати з високим ступенем імовірності ситуації його вживання.

До речі, у перекладному словнику зазначається, що значеннями італійського модального прислівника *infatti* є ‘дійсно’, ‘насправді’ [3:534], проте при цьому допущена неточність: ‘дійсно’ і ‘насправді’ не є синонімами: перша форма вживається на підтвердження змісту попередньо викладеної інформації, друга, навпаки – на спростування. В італійській граматичній традиції *infatti* відноситься до *сполучників* [4:1036]. Справді, *infatti* є властивою операція кон’юнкції: з’єднання пропозицій з інформацією про уявлення про дійсність і співвіднесення з дійсністю, що відповідає опозиції модального поля. Проте ми не можемо погодитись із тим, що синонімом *infatti* є *in realtà* [4:1036]. У цій статті ми обмежимося розглядом лише модального оператора *infatti*.

У своїй ранній праці “Філософія логічного атомізму” Б. Рассел зазначав, що з фактом співвідносяться хибна та істинна пропозиція, проте “у природі символу немає нічого такого, що показувало б нам, яка саме з них є істинною, а яка – хибною” [5:13]. Загалом це справді так: символами, що вказують на істинність vs хибність, є лише деякі модальні оператори. При цьому семантика модального оператора не завжди дозволяє ідентифікувати висловлення його функціонування з істинністю чи хибністю. Проблема істинності речень з визначеною дескрипцією вирішується у філософії мови через представлення логічної форми у вигляді “кон’юнкції тверджень (курсив наш – В.О.)”, одне з яких містить квантор існування [6:10]. Це свідчить про те, що для розкриття смислової структури модальних операторів, зокрема, *infatti*, необхідним є *аналіз суміжних висловлень*.

Відповідність дійсному положенню справ асоціюється з фактологічною, об’єктивною інформацією [7:25]. Як засвідчив проаналізований масив прикладів, *infatti* реалізує опозицію “уявлення про дійсність vs підтвердження в дійсності”, що нейтралізується. Функцію співвіднесення з дійсністю попередньо викладеної інформації відмічено і в російського кореляту *infatti* – ‘действительно’ [8:165], щоправда, при цьому не враховуються ті чинники, в результаті яких відбувається співвіднесення змісту висловлення з дійсністю.

У результаті аналізу фактичного матеріалу нами було побудовано основні моделі мікротексту функціонування модального оператора *infatti* з метою з'ясування зв'язку між висловленням з *infatti* та попередньо викладеною інформацією. Розглянемо деякі з них.

1. Модальний оператор *infatti* у складі моделі сенсорно-рефлексивного синтезу. Основними параметрами кореферентної дійсності ситуації є: ситуативність у режимі теперішнього актуального (зіставлення перцепції у режимі теперішнього актуального з перцепцією через певний проміжок часу); опора на емпіричне сприйняття; існування перешкод при сенсорному сприйнятті та їх усунення. Мікротекст, що вербалізує дану модель, часто містить модальні дієслова *sembrare, parere* – ‘здаватись’, що є конвенційними засобами вираження суб'єктивної точки зору мовця, неточної інформації, отриманої з інших джерел або за умови існування перешкод при чуттєвому сприйнятті [9:434]. Проілюструємо прикладом.

(1) *Zuannantoni si addormentò ch'egli raccontava ancora. Fuori le canne del ciglione frusciano con tale violenza che pareva combattessero una battaglia.* (2) *All'alba, uscendo dalla capanna Efix infatti ne vide centinaia pendere spezzate, con le lunghe foglie sparse per terra come spade rotte (Deledda, p. 164).* Текстовий блок (1) містить висловлення з метафоричним порівнянням: сила, з якою хрустів очерет під час грози, порівнюється з битвою (*le canne... frusciano con tale violenza che pareva combattessero una battaglia*). У той же час має місце ситуація чуттєвого сприйняття з наявністю перешкод: Ефікс, що знаходиться у хижці, здійснює інтерпретацію фрагменту дійсності лише за слуховим аналізатором, а не візуально. Текстовий блок (2) з'єднується з текстовим блоком (1) за допомогою модального оператора *infatti* і містить інформацію-підтвердження: вранці, вийшовши з хижки, Ефікс справді побачив сотні поламаних очеретин з опалим листям. У висловленні (2) з'являється ЛО перцепції за зоровим аналізатором (*ne vide*). У перцептивному контексті *infatti* вводить інформацію про верифікацію інтерпретації сенсорної інформації.

Отже, параметрами мікротексту моделі сенсорно-рефлексивного синтезу є: домінування перцептивного модусу у мікротексті; поділ мікротексту на два текстові блоки зі смисловими відношеннями комплементарності; особливості текстового блоку (1): висловлення на позначення інтерпретації фрагменту дійсності в умовах сенсорної депривації; дескрипція; ЛО перцептивної семантики; локативні маркери

фіксування просторових відношень, що є чинником привативної перцепції (*fuori, in lontananza*); модальні дієслова проблематичної достовірності (*sembrare, parere*), що формують перспекцію; особливості текстового блоку (2): висловлення на позначення зняття перешкод сенсорної привативності; деталізація дескрипції; темпоральні маркери слідування (*poi, il giorno seguente*); зняття ентропії висловленням з *infatti*, що задає ретроспекцію; *infatti* у якості маркера: 1) адекватності інтерпретації сенсорної інформації суб'єктом сприйняття; 2) об'єктивації суб'єктивного перцептивного модусу.

Термін 'об'єктивація модусу' або 'імперсоналізація модусу' вживається Н.Д. Арутюною у разі трансформації висловлень з ментальними предикатами з метою вилучення суб'єктивної валентності (вживання неозначено-особової форми дієслів точки зору) [10:109], тобто є певною процедурою. У нас об'єктивація модусу не пов'язана з семантичними чи модальними трансформаціями, і є функцією модальних операторів на рівні мікротексту.

Модальний оператор – кон'юнкт *infatti* може виконувати функцію переключення індивідуального сприйняття на загальне, як у наведеному прикладі: (1) “*Vedi Grixenda mia nipote! E' nata sedici anni fa, per la festa di Cristo, mentre la madre moriva. Ebbene, guardala: non è sua madre rinata? Eccola...*” (2) *Ecco infatti Grixenda che torna su dal fiume con un cestino di panni sul capo, alta, le sottane sollevate sulle gambe lucide e dritte di cerbiatta (Deledda, p. 40)*. Дейктичні компоненти на межі з'єднання текстових блоків *Eccola...* (1) *Ecco infatti Grixenda che torna su dal fiume* (2) є маркерами переключення суб'єктивного перцептивного модусу на об'єктивний: спочатку Гріксенду бачить один із комунікантів, потім, по мірі її наближення, усі комуніканти.

2. Модальний оператор *infatti* у складі моделі рефлексивізації емотивності. В основі кореферентної дійсності ситуації є емоційне реагування крізь призму рефлексії, його обґрунтування та оцінка в аспекті адекватності, опора на емпіричні відчуття та вивідні знання. Розглянемо приклад.

(1) *Con ansietà impetuosa, subito s'informò da me dove ella fosse; e alla mia ruvida risposta che si trovava in cucina, rapido girò dietro la casa, avviandosi alla porta-finestra. Io lo avevo seguito, sebbene con un passo svogliato, e piuttosto di malumore: (1) (2) infatti, la mia felicità di rivederlo s'era già guastata in un minuto, al sentirmi così trascurato, e poco importante ai suoi occhi (2) (Morante, p. 160)*. Текстовий блок (1) містить спогади Артура: після

довгоочікуваного приїзду батько ледь з ним привітався і поспішив до своєї дружини. Текстовий блок (2) вводить коментар: його настрій від зустрічі з батьком зіпсувався за хвилину, щойно він відчув, що ним знехтували. Модальний оператор *infatti* ділить висловлення (2) на дві частини. ЛО *malumore* міститься ніби на межі між текстовими блоками. Модальний оператор *infatti* вводить інформацію про відповідність емоційної реакції мовця обставинам, здійснюючи об'єктивацію емотивного модусу. Втрата *infatti* ініціальної синтаксичної позиції корелює з певною втратою ретроспективності: релевантна для декодування інформація міститься у межах одного висловлення, хоча уточнюється і доповнюється попереднім.

Таким чином, параметрами мікротексту моделі рефлексивізації емотивності є: поділ мікротексту на два текстові блоки; особливості текстового блоку (1): топик (суб'єктивно значимий фрагмент дійсності) → комент (емоційна реакція суб'єкта) як основний спосіб квантування інформації; *емотивні текстові сегменти* на позначення емоційного стану суб'єкта у залежності від зміни чинників комунікативної ситуації; особливості текстового блоку (2): висловлення з інтерпретацією емоційного стану суб'єкта, що оцінюється з позицій модальності; смислові відношення комплементарності між текстовими блоками (1) та (2) зі спрямуванням від специфікації до генералізації; *infatti* у якості маркера: 1) адекватності емоційної реакції суб'єкта; 2) об'єктивації емотивного модусу.

Таким чином, основні ФСВ *infatti* є пов'язаними з об'єктивацією суб'єктивного перцептивного, емотивного, епістемічного, волітивного модусу. Обсяг інформації, необхідний для повного декодування змісту висловлення з модальним оператором *infatti* і прогнозування основних напрямків смислотворення, є різним і залежить від типу функціональної моделі мікротексту. Обсяг мікротексту є мінімальним у межах моделі сенсорно-рефлексивного синтезу (як правило, два суміжні висловлення). У межах аналітичних моделей обсяг мікротексту, необхідного для декодування, зростає і зазвичай становить кілька абзаців.

Розглянемо найуживаніші мовні засоби, що вживаються у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), на ближній периферії та на периферії мікротексту функціонування *infatti*.

Проаналізований масив прикладів свідчить про безпосередню найчастотнішу сполучуваність *infatti* з адитивним конектором *e* та екзистенційним предикатом *essere*, що відносяться до *приядерної* зони модального оператора. Наведемо приклади: *E infatti nel retro della casupola*

c'era un piccolo spiazzo circondato da una bassa palizzata (Camilleri, p. 110). "Al solito ricordi male... fu lei a lasciarti... disse che eri, come infatti sei, di carattere troppo litigioso... e che non se la sentiva di vivere con te" (Moravia RR, p. 70).

До приядерної зони ізоморфності відносяться також ЛО перцептивної семантики у дескриптивних висловленнях. Наприклад: *E vedono un bel soldatino col suo bravo berretto verde, filettato di rosso, e la fascia bianca; il costume infatti dei volontari (...) (Codèmo, p. 41)*

Для ближньої периферії характерним є вживання у препозиції модальних дієслів проблематичної достовірності *sembrare, parere* та дієслів на позначення прогнозування *prevedere, calcolare*, а також перцептивних предикатів та ЛО перцептивної та емотивної семантики. Наприклад: *Mi pareva che tutta la mia furia stesse passando in corpo a quel carrettiere che sembrava un ossesso; e infatti lui si buttò sulle stanghe, spinse ancora e poi menò al cavallo, in testa, con il ferro (Moravia, p. 11). Avevo calcolato bene il luogo e, infatti, subito, le cose mi andarono bene (Moravia, p. 169).*

Іншими мовними засобами, що вживаються на ближній периферії, є ментальний предикат точки зору *credere*, що допускає подвійну модальність: *de re* та *de dicto*, а також ментальні предикати на позначення результативної ментальної діяльності (*capire, accorgersi*). Наприклад: *"Infatti" risposi "credo proprio che non mangeremo!" (Moravia, p. 58). "E va bene" a voce bassa e io capii che faceva sul serio e infatti mosse un passo indietro e alzò la pistola (Moravia, p. 4).*

Відмітимо, що найчастотнішою є сполучуваність *infatti* з адитивним конектором *e*, що фігурує у переважній більшості наведених прикладів. Це свідчить, що основним системоформотворчим смислом, релевантним для вияву ізоморфності модального оператора параметрам мікротексту, є кон'юнкція. Виявом кон'юнкції на ближній периферії є вживання у препозиції до модального оператора ментальних предикатів точки зору, припущення, прогнозування: *infatti* виконує функцію зняття ентропії, здійснюючи підтвердження сподівань, очікувань, припущень.

Висновки. Модальний оператор *infatti* належить до модального КСП достовірності, опозицією якого є "уявлення про дійсність – співвіднесення з дійсністю". Основними ФСВ *infatti* є об'єктивація суб'єктивного перцептивного, емотивного, епістемічного, волітивного модусу. *Infatti* можна приписати семантичні імплікатури: [істинність в аспекті фактичності: збіг суб'єктивних уявлень про дійсність з дійсністю з позицій

відстороненого спостерігача; об'єктивація, неускладненість оцінкою]. Основними мовними засобами, що окреслюють смислову структуру модального оператора, є адитивний конектор та екзистенційний предикат, що потрапляють до приядерної зони *infatti*, а також дієслова проблематичної достовірності з інформацією про сприйняття з наявністю перешкод, перцептивні та емотивні предикати, епістемічні предикати на позначення прогнозування, що вживаються на ближній периферії у ретроспективній частині мікротексту. У разі найуживанішої трансфрастичної модальної секвенції *sembrare (parere) → infatti* у приядерній зоні модального оператора вживається зазвичай просторовий дейксис, пов'язаний з місцезнаходженням суб'єкта та дейктичні показники зміни просторових та (або) часових характеристик ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Беляева Е.И., Корди Н.Н., Цейтлин С.Н. и др.] . – Ленинград: Наука, 1990.
2. Выготский Л.С. Психология: [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский; [предисл. Н.Е. Веракса] – [переизд.]. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. (Серия “Мир психологии”).
3. Новый большой итальянско-русский словарь / [сост. Герман Федорович Зорько]. – [2-е изд.]. – М.: Русский Язык медиа, 2005. – 1230 с.
4. *Il Dizionario della lingua italiana* / Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli. – [2-a ediz.] – Firenze: Le Monnier, 2000-2001. – 2390 p.
5. Рассел Б. Философия логического атомизма / Бертран Рассел; [пер. с англ.]. – Томск: Издательство “Водолей”, 1999. – 192 с.
6. Сёрл Дж. Введение / Джон Сёрл // Философия языка: сб. статей / отв. ред. Джон Сёрл; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2010. – С. 6-22.
7. Апресян Ю.Д. От истины до лжи по пространству языка / Юрий Дереникович Апресян // Логический анализ языка. Между ложью и фантазией: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Издательство “Индрик”, 2008. – С. 23-45.
8. Яковлева Е.С. О семантике экспрессивных модификаторов утверждения / Е.С. Яковлева // Логический анализ языка. Истина и истинность в культуре и языке: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова, Надежда Константиновна Рябцева. – М.: Наука, 1995. – С. 165-172.
9. Труб В.М. О разнообразных типах отклонения от истины (шутка, ошибка, сенсорные девиации, умолчание) / В.М. Труб // Логический анализ языка. Между ложью и фантазией: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Изд-во “Индрик”, 2008. – С. 426-441.
10. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт: [монография] / Нина Давыдовна Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Camilleri A. Il birraio di Preston / Andrea Camilleri. – Palermo: Sellerio, 2005. – 243 p.
2. Codemo L. La rivoluzione in casa [Risorsa elettronica]: Tratto da: “La rivoluzione in casa” di Luigia Codemo. – Bologna: Cappelli Stampa, 1966. – Режим доступу: http://www.lieberlieber.it/biblioteca/c/codemo/la_rivoluzione_in_casa/pdf/la_riv_p.pdf
3. Deledda G. Canne al vento / Grazia Deledda. – Roma: Biblioteca Economica Newton, 2003. – 188 p.
4. Moravia A. Racconti romani / Alberto Moravia. – Milano: Bompiani, 1986. – 183 p.